

ROLUL CONSTITUȚIEI DIN 1923 ÎN MODERNIZAREA ROMÂNIEI. O ANALIZĂ SOCIOLOGICĂ

Enache Tușa*

Abstract: *Although it began as an attempt to revise the 1866 constitution determined by the substantial changes in the territory of Romania, the 1923 Constitution became a concrete fact when the members of the Constituent Assemblies met on March 27, 1922 before King Ferdinand. The members of the Constituent Assemblies came up against the limits that a simple revision would have entailed, as had happened in 1917 in a dramatic situation for Romania given the war situation. The political and diplomatic circumstances of 1923 required much more a new constitution that was necessary in the new political construction of the Romanian state after the Union of 1918. First of all, the future Constitution had to regulate the new political and legal order and was to create the premises for governing a state that had doubled its territory and population. The situation of 1884 could not be repeated. In that year, through a single additional article (numbered 133), the provisions of the 1866 Constitution were ordered to be applied to the new territory integrated in 1878, Dobrogea, a former very backward Ottoman territory. In 1923, the situation was much more complicated and challenging given the fact that territories that had belonged to different states had to be integrated. Now, a century after this event, we evaluate the social, economic, political and legal effects that the 1923 Constitution had in the process of modernizing Romanian institutions and society.*

Keywords: constitution, political regime, civil rights, modernization, institutions.

„Cufundată până la începutul secolului XIX în barbaria orientală, societatea română, pe la 1820, începu a se trezi din letargia ei, apucată poate de-abia atunci de mișcarea contagioasă prin care ideile Revoluțiunii franceze au străbătut până în extremitățile geografice ale Europei”.
(Titu Maiorescu, 1868)

Introducere

Considerată a fi fiind cea mai importantă alcătuire a statului român modern Constituția din 1923 a fost actul fundamental care a pus bazele unei noi ordini politico-administrative după încheierea Primului Război Mondial și realizarea actului politic al Marii Uniri. În cei aproximativ o sută de ani care

---

* Cercetător științific, dr. – Institutul de Științe Politice Ion I.C. Brătianu al Academiei Române; Lector dr. în cadrul Facultății de Psihologie și Științele Educației a Universității „Ovidius” din Constanța; enachetusa@gmail.com

premerg epoca discursului revoluționar și apoi a instaurării comunismului, procesul modernizării României instituie noi practici politice, o nouă reorganizare a elitelor, o reconfigurare a relațiilor dintre stat și societate. Toate aceste transformări fundamentale au avut ca rezultat, dincolo de transformările instituționale care au făcut din România un stat modern, nașterea unei culturi și a unei practici politice specifice. Este important de aceea, pentru a surprinde și analiza discursul public despre filosofia constituțională, să vedem ce a însemnat modernizarea pentru lumea românească. Procesul românesc de modernizare în epoca care a precedat „războiul civil european” al secolului XX, dacă ne raportăm la teoria istoricului german Ernst Nolte.

Modernitatea și modernizarea reprezintă două concepte care au fost utilizate în special de cercetători începând cu a doua jumătate a secolului XX. Practic, în teoria recentă a științei sociale, **modernizarea** reprezintă un model al schimbării sociale și economice inițiată acum aproximativ 200 de ani în țările Europei Vestice. De la începutul secolului al XIX-lea modernizarea politică s-a extins în multe societăți ale lumii. Dacă ne raportăm la trăsăturile modernizării vom observa că acestea includ secularizarea, raționalizarea în viața politică și economică, industrializarea, urbanizarea accelerată, diferențierea structurilor sociale, și o creștere a nivelului de implicare a populației (directă sau indirectă) în afacerile publice. **Modernitatea** este rezultatul final al procesului de modernizare”¹. Teoreticienii modernizării, dintre care îl vom cita pe Cyril Edwin Black, identifică patru faze specifice ale procesului de modernizare:

„a) provocarea modernității, b) consolidarea puterii modernizatoare, c) transformarea economică și socială, d) integrarea societății”².

Practic modernizarea includea un proces de articulare a sistemului politic care era reglementat de reguli juridice cuprinse în consituții numite și *legi fundamentale*. În spațiul românesc procesul de modernizare a început în deceniile 3 și 4 ale secolului XIX, când decalajele de dezvoltare între Occident și Europa răsăriteană erau clar reprezentate, în principal la nivelul elitelor³. Este ceea ce profesorul Cyril Edwin Black denumește – „provocarea modernității”. Ca urmare a acestei percepții elita locală se scindează și iau naștere două direcții în cultura și politica românească. Aceste două direcții au

¹ Harry Ritter, *Dictionary of concepts in history*, New York, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press, 1986, p. 273.

² Cyril Edwin Black, *The Dynamics of Modernization. A study in comparative history*, Harper&Row Publishers, New York, Evanston and London, 1966, p. 26.

³ Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghe Gheorghiu Dej 1948–1965*, București, Edit. Humanitas, 2006, p. 7.

condus, printre altele, la formarea României Mari în 1918 și au avut ca suport discursiv un proces modernizator: *bovarismul geocultural al occidentalismului și izolaționismul autohtonismului*⁴.

Această ambivalență politică, socială, economică și culturală a generat o serie de dispute între 1840-1947 (anul preluării puterii de către agenții comuniști ai Moscovei), între cei care se gândeau la modernizarea lumii românești în termenii occidentalistilor pragmatici. Cealaltă grupare modernizatoare era reprezentată de cei care se grăbeau să protejeze identitatea națională pe care o considerau amenințată. Disputele în epocă erau aprinse cu aceeași miză – *Occidentul*, la care visau atât liberalii, cât și conservatorii. În acest context mecanismul cel mai important în economia *establishment*-ului autohton, și anume pârghia politică, va fi însă treptat monopolizată de elita liberală, de occidentalști. În cadrul acestui parcurs debuta o nouă fază, respectând schema lui C.E. Black, cea a *consolidării elitei modernizatoare*. Această elită își propunea, dispunând de puterea politică, *transformarea economică și socială* a societății românești, o transformare dublată progresiv de o încercare de *integrare a societății*. Aceste ultime etape „deși abordate, au fost atinse numai parțial. În anii '40, România era considerată o societate în curs de modernizare, aflată la semiperiferia sistemului capitalist în ciuda însemnatelor achiziții acumulate în mai bine de un secol de modernizare și integrare europeană”⁵. Analizând modificările structurale ale societăților în perioada de trecere de la modernitate la postmodernitate, precum și transformările create în societate, putem afirma că fundamentul statului eficient este reprezentat de o constituție neviciată. Într-un alt registru ne putem întreba în baza contractului social în ce măsură mai sunt sau nu viabile și astăzi constituțiile statelor cu instituțiile create în modernitate. În același raționament, un autor, Mihai-Bogdan Marian, afirma într-un articol recent un aspect mai puțin discutat în spațiul public: „Dacă inițial curentul constituționalist s-a generat de jos în sus, prin revolta celor mulți, din necesitatea stabilirii unor raporturi sociale echitabile între națiune, având de partea sa burghezia, și aristocrația tradițională care constituia pătura socială privilegiată și exploatoare, vedem astăzi că atât națiunea, cât și burghezia, în calitatea lor de părți sociale cândva cu individualitate aparte, și-au pierdut atributele esențiale”⁶.

---

⁴ Clasificarea și analiza îi aparține lui Sorin Antohi, *Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode*, București, Edit. Nemira, 1997.

⁵ Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 14.

⁶ Mihai Bogdan Marian, *Constituționalismul și dilemele sale la un secol de la prima constituție a României întregite*, „Punctul Critic – Trimestrial de diagnoză politică, socială, politică și culturală”, nr. 1–2/ (43–44), 2023, p. 10.

Contextul transformărilor care a impus apariția unei noi Constituții

Adversitățile secolului XX au origini în procesul modernizator inițiat la jumătatea secolului al XIX-lea. Modernizarea, așa cum remarca Samuel P. Huntington, reprezintă un proces deosebit de complex care antrenează o serie de variabile, „cu multe fațete implicând schimbări în toate domeniile gândirii și activității umane”⁷. Efectele secundare ale modernizării, decisive cred eu pentru destinul României în secolul XX, pot fi surprinse în afirmația lui C.E. Black: „cel mai necruțător jaf și cel mai mare exces de violență și vărsare de sânge la care țările în curs de dezvoltare au fost supuse au rezultat din eforturile propriilor lideri modernizatori, după obținerea independenței, de a le transforma din țări agrare în țări industriale”⁸.

În construcția edificiului României Mari exista imperativul adoptării unei noi constituții care legitima noile realități ale statului român modern. Trebuiau armonizate raporturile dintre puterile statului, dar și echilibrul care decurgea din separarea puterilor în stat. Elementele care defineau relațiile dintre cetățeni și instituții, dintre guvernanți și guvernați, garantarea drepturilor și libertăților democratice ale cetățenilor erau alte imperative stringente. Elitele politice românești erau confuze cu privire la configurarea arhitecturii noului stat care necesita adoptarea unui nou pact fundamental necesar legitimării și funcționalității noului sistem politic. Filosofia procesului de elaborare și adoptare a Constituției din 1923 a luat în calcul și anumite realități istorice care au influențat întreg parcursul constituțional.

Deși în mare parte Constituția de la 1923 preia un număr important de articole (76) din vechea constituție (de la 1866), pe care le păstrează intacte, există în actul fundamental reglementări care răspund imperativului uniformizării statului rezultat după sistemul de tratate de la Versailles. Prin urmare, desfășurarea evenimentelor și adoptarea Constituției rezolva mai multe probleme legate de noul edificiu statal. În primul rând, trebuiau integrate noile teritorii care aparținuseră altor state și care aveau un model politic diferit față de cel românesc. În al doilea rând, trebuiau reglementate și unificate elementele de administrație ale teritoriilor intrate în componența statului român. În alt registru Constituția de la 1923 urma să legifereze mecanismele de integrare a sistemelor fiscale, financiare și educationale, date fiind diferențele de organizare instituțională și de viață publică ale provinciilor intrate în componența Regatului Român la 1918. Trebuiau mediate și adversitățile externe, pretențiile teritoriale ale unor state care pierduseră teritorii în favoarea României.

⁷ Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Iași, Edit. Polirom, 1999, p. 37.

⁸ Cyril Edwin Black, *op. cit.*, p. 125.

Tot acest proces de integrare a teritoriilor incorporate în 1918 era cu atât mai necesar, cu cât statul român se confrunta cu existența paralelă a trei modele constituționale care administrau teritoriile unite cu România. Un prim model constituțional este Constituția din 1866 care guverna statul român (Vechiul Regat) înainte de momentul 1918. Un al doilea model constituțional era reprezentat de legile votate de Duma rusească după evenimentele revoluționare din 1905-1907, pentru administrarea Basarabiei, dar și Constituția din 1907 a Imperiului Austro-Ungar care guverna Transilvania, Bucovina și Banatul intrate în componența României.

Sistemul de Tratat de la Versailles a reconfigurat harta politică a Europei și a modificat ireversibil harta lumii. Deciziile Puterilor Aliate și asociate au dezmembrat trei imperii și au recunoscut state nou înființate pe ruinele fostelor imperii. Pentru anumite state existente (cum a fost și cazul României) tratatele de la Versailles au recunoscut reconfigurarea granițelor și au legitimat extinderea statului. Elitele politice ale epocii au propulsat România pe scena politicii europene împreună cu aliații săi, și au creat instituții care să apere frontierele confirmate în cadrul Conferinței de Pace de la Paris.

Dată fiind ordinea postbelică și modul în care România evoluase și se extinsese, trebuiau introduse noi reglementări fundamentale cuprinse într-o Constituție care să le garanteze în perspectivă politică și în acord cu principiile democratice ale sistemului instituțional românesc. În acest context Constituția de la 1923 a avut rolul de a integra provinciile intrate în cadrul statului național, să integreze numeroasele minorități care peste noapte intrau sub administrație românească și care însemnau mari provocări. În acest context amintim că România, la 1923, avea importante clivaje de ordin etnic, cultural, religios și lingvistic.

Un alt obiectiv al Constituției de la 1923 era legat de necesitatea racordării statului român în cadrul sistemului politic european-internațional, dar și la crearea unor instrumente diplomatice care să permită „noi alianțe politice și militare, pe o hartă europeană în foarte mare măsură schimbată”⁹. În acest mediu nou creat, Constituția din martie 1923 confirma o nouă stare de lucruri și crea premisele dezvoltării societății românești pe baze noi și în urma evenimentelor petrecute în plan internațional precum războiul și tratatele de pace. Din punct de vedere politic, Constituția trebuia să cuprindă premisele reprezentării în corpurile legiuitoare a reprezentanților provinciilor integrate în teritoriul românesc. Legea fundamentală trebuia să creeze instrumentele prin

---

⁹ Vasile Pasailă, *Contextul internațional al adoptării Constituției din martie 1923*, „Punctul Critic-Trimestrial de diagnoză politică, socială, politică și culturală”, nr. 1–2/ (43–44), 2023, p. 43.

care se asigura garantarea drepturilor minorităților care făceau parte din societatea românească ca efect direct al unirii provinciilor cu statul român.

În contextul particularităților legate de încheierea Primului Război Mondial și reconfigurarea hărții politice a Europei au fost reglementate decizii cu privire la minorități. Din comunități minoritare aparținătoare unor imperii au trecut sub tutela statelor naționale apărute după implozia politică a imperiilor care dominaseră Europa de secole. Pe lângă statele nou apărute pe harta Europei decisă în cadrul sistemului de la Paris-Versailles, se aflau și statele care își extinseseră teritoriul, între care amintim și România care practic s-a dublat din punct de vedere teritorial și uman prin adăugarea la teritoriul Vechiului Regat a provinciilor unite. Construcția politică românească rezultată în 1920 va deveni „una din piesele de frunte ale sistemului de la Versailles”¹⁰, conform consemnărilor lui Georges Castellan. Participarea României la războiul mondial de partea Antantei a plasat-o în cadrul statelor care se aflau în tabăra învingătoare, ceea ce i-a dat dreptul să revendice teritoriile în care locuiau importante comunități românești¹¹.

În această calitate, de stat participant la conflagrație, Regatul României a fost invitat să negocieze în cadrul lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris începută în primăvara anului 1919. În urma acestui demers diplomatic, România devine un stat de mărime medie în Europa, cu o întindere de aproape trei sute de mii de km² (mai precis (295.049 km²) și cu o populație care ajunsese la 15 milioane de locuitori, de la 7 milioane cât număra înainte de război, în 1914.¹²

Tema includerii civice și politice a grupurilor etnice este reprezentativă pentru noua filosofie constituțională, precum este necesară și analiza procesului de integrare a minorităților naționale, întrucât cazul românesc are un caracter special. Dezvoltarea acestei teme implică analiza legislației elaborate și compararea efectelor legislației asupra relației stat-minorități cuprinsă în cadrul Constituției de la 1923. Față de pozițiile celor doi actori, este interesant de observat unde se plasează societatea civilă cât și cea politică, în care românii constituiau elementul majoritar de aproximativ 70% din populație¹³.

---

¹⁰ Georges Castellan, *Histoire de la Roumanie*, în vol. Carol Iancu, *Evreii din România. De la emancipare la marginalizare (1919-1938)*, București, Edit. Hasefer, 2000, p. 23.

¹¹ Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de Pace de la Paris-Versailles – 1919-1920. Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2013, p. 8–11.

¹² „Buletinul Statistic al României”, ianuarie–februarie 1924.

¹³ Carol Iancu, *Evreii din România. De la emancipare la marginalizare (1919–1938)*, București, Edit. Hasefer, 2000, p. 27

Revenind la minorități, o primă decizie a elitelor politice în acest sens, o va constitui, *Decretul pentru reforma electorală*, adoptat în noiembrie 1918, decret prin intermediul căruia se va renunța la deosebirile de ordin etnic, dintre locuitorii României: „toți cetățenii români majori vor alege prin vot obștesc, obligatoriu, egal, discret și secret și pe baza reprezentării proporționale, un număr de deputați proporțional cu populația” (art.1)¹⁴.

Era încercarea unei forme de includere politică a minorităților etnice care ajunseseră sub administrație românească. Ulterior, toate drepturile și libertățile, garantate minorităților de Tratatul de Pace de la Paris, vor fi legiferate și aplicate și la nivel național, atât de legea din 26 septembrie 1920, cât și de Constituția din martie 1923.

Conceptul de integrare a minorităților și-a făcut debutul în timpul Revoluției Franceze¹⁵, care își dorea să constituie urma transformărilor aduse de Conferința de Pace de la Paris, „o revoluționară inovație față de gândirea trecutului”¹⁶ și, în egală măsură, „un element de liniște psihologică”, o condiție esențială în vederea menținerii echilibrului între națiuni. Aceste deziderate aveau o coerență doar în teorie, deoarece, la momentul punerii acestora în practică, principiul nu va fi decât un compromis încheiat între Puterile Aliate și Asociate și pe de altă parte între noile state care moșteneau minorități etnice și în același timp între reprezentanții minorităților din statul rezident.

Travaliul adoptării textului constituțional

O importanță deosebită în efortul adoptării Constituției din 1923 a avut-o ciclul de prelegeri desfășurate la Institutul Social Român, cu scopul de a prezenta opiniei publice o viziune a filosofiei constituționale a României. Această formă a dezbaterii publice urmărea un dublu scop: pe de o parte, se încerca prezentarea caracterului național al noii constituții românești iar pe de altă parte, reprezenta o formulă democratică de dezbatere impusă de problematica complexă a organizării pe baze noi a societății românești. În susținerea acestor imperative Angela Banciu consemna: „Contribuind la consolidarea economică, teritorială, politică și spirituală a României Mari, Constituția din 1923 a permis României să se înscrie între statele europene cu un sistem de îndelungată tradiție democratică, fiind capabil să reziste o vreme

---

¹⁴ Ioan Scurtu, Liviu Boar, *Minoritățile naționale din România (1918–1925). Documente*, București, Arhivele Statului din România, 1995, p. 8.

¹⁵ Grigore Geamănu, *Dreptul internațional contemporan*, în vol. Mihai Iacobescu, *România și Societatea Națiunilor (1919–1929)*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1988, p. 195.

¹⁶ George Sofronie, *Problema păcii internaționale și organizarea ei juridică*, în vol. Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 195.

extremismelor interbelice. Prin acest act fundamental, idealul politic al democrației constituționale care a străbătut spiritualitatea românească și-a dovedit utilitatea practică, în perioada 1930-1937, împotriva tendințelor predictoriale carliste și apoi ale drepte fasciste¹⁷.

Așa cum era de așteptat s-au constituit două opinii publice care se poziționaseră în poziții adverse motiv pentru care Institutul Social Român (o importantă instituție sociologică din România), prin directorul său, Dimitrie Gusti, a inițiat un număr de 23 de conferințe publice¹⁸, susținute între decembrie 1921 și iunie 1922. Prelegerile au fost susținute de către personalități publice de excelență în domeniile: drept, economie, diplomatie, filosofie și istorie, care au argumentat necesitatea elaborării textului unei noi constituții ce urma să includă realitățile noului stat creat în 1918. Printre personalitățile publice importante, care au vorbit despre proiectul de constituție, amintim pe: Nicolae Iorga, Vintilă Brătianu, Virgil Madgearu, Ion Nistor, Constantin G. Dissescu, Mircea Djuvara, Mihail Manoilescu.

În 1923, anul adoptării noii Constituții, profesorul Dimitrie Gusti, directorul Institutului Social Român, a mai organizat a doua serie de conferințe, prin intermediul propunerilor participanților la dezbaterile organizate pe tema noului așezământ constituțional, în care și-au prezentat opiniile reprezentanților de marcă ai partidelor politice¹⁹. Noul pact fundamental trebuia articular datorită faptului că vechea Constituție (de la 1866) nu mai putea fi aplicată prin legi speciale, așa cum se întâmplase în cazul Dobrogei la 1878, se dorea ca toți cetățenii să participe la elaborarea pactului fundamental având în vedere și situația diferită a structurii demografice de după 1918.

Demersul public determinat de autoritatea științifică a profesorului Dimitrie Gusti a condus către declanșarea procedurilor necesare adoptării Constituției din 1923, care presupunea consultarea regelui și, în raport de poziția sa, se stabileau calendarul și pașii de urmat. Poziția monarhului era favorabilă liberalilor, ale căror abilități politice fuseseră probate înainte și în timpul Primului Război Mondial. Punctul de plecare al redactării Constituției

---

¹⁷ Angela Banciu, *Arc aniversar peste timp: Constituția din 1923 și învățămintele ei la 100 de ani de la elaborare și promulgare*, „Punctul Critic-Trimestrial de diagnoză politică, socială, politică și culturală”, nr. 1–2/ (43–44), 2023, p. 25.

¹⁸ Seria de conferințe a fost publicată într-un consistent volum (536 de pagini) tipărit de Institutul Social Român cu titlul *Noua Constituție a României și Noile Constituții Europene*, la Edit. Cultura Națională în 1922.

¹⁹ Florian Tănăsescu, Nicolae Tănăsescu, *Demersuri pentru accelerarea uniformizării instituțional-administrative în România întregită (1918–1938)*, „Punctul Critic-Trimestrial de diagnoză politică, socială, politică și culturală”, nr. 1–2/ (43–44), 2023, p. 55.

de la 1923 a fost intenția de revizuire a Constituției de la 1866, așa cum s-a întâmplat la 19 iulie 1917.

Această revizuire era, la rândul ei, imperfectă și se punea întrebarea pentru clasa politică dacă se impunea o nouă constituție sau era suficientă o revizuire. În acest context, unul dintre cei mai avizați autori de literatură constituțională, Eleodor Focșeneanu, explică motivele pentru care o revizuire ar fi fost complet insuficientă²⁰. Un prim motiv ar fi integrarea în statul român a noilor provincii după 1918. Este vorba de Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banatul „care împreună aveau la un loc o populație și un teritoriu mai mare decât al Vechiului Regat și nu se puteau extinde pur și simplu efectele pactului fundamental asupra unor cetățeni noi, cu un nivel cultural ridicat, care nu luaseră parte la încheierea lui: Constituțiunea de la 1 iulie 1866 reprezenta voința numai a locuitorilor din Țara Românească și Moldova”²¹.

Un alt motiv al adoptării unei noi Constituții era legat de problema minorităților care locuiau în provinciile integrate în teritoriul statului român. În acest proces de transformare socială se adăuga și preluarea unui segment de populație care nu aparținea ideologic, cultural, identitar și istoric de spațiul românesc – minoritățile etnice. Aceste minorități au devenit parte a statului român odată cu transferul de teritorii de la Austro-Ungaria (Banat, Transilvania și Bucovina) și de la Imperiul țarist (Basarabia)²².

Prin urmare România anilor '20 are în interiorul ei social un procent de aproape 30% cetățeni care fac parte din cadrul altor comunități decât cele românești și care nu vorbeau limba română. În acest context, Eleodor Focșeneanu menționează că: „în plus se ivise o problemă nouă, aceea a minorităților «naționale» (maghiară, germană, ruteană, sârbă) și a unor confesiuni noi (greco-catolică, protestantă și catolică) anterior neglijabile ca pondere în Vechiul Regat, iar tratatele de pace ne impuseseră, ca și la 1878, anumite condiții referitoare la garantarea drepturilor acestora”²³.

Un alt motiv fundamental pentru care era necesară promulgarea unei noi Constituții era legat de problema agrară și de promisiunile pe care Regele Ferdinand le făcuse pe câmpul de luptă, în condițiile dramatice din vara anului 1917. Au fost luate în calcul la redactarea constituției și realitățile agrare din provinciile unite cu România în 1918 pentru a se uniformiza legislația în materia fondului funciar ce viza agricultura românească. La începutul Primului

---

²⁰ Eleodor Focșeneanu, *Istoria Constituțională a României (1859-2003)*, ed. îngrijită de Anca Focșeneanu, București, Edit. Eikon, 2018, p. 73.

²¹ *Ibidem*.

²² Ion Calafeteanu, Gheorghe Sbârnă, *Tratatele de pace ale României 1919-1920*, București, Edit. Muzeului Literaturii Române, 2017, p. 42-46.

²³ Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, p. 74.

Război Mondial structura proprietății funciare românești era profund dezechilibrată și nerentabilă, cu atât mai mult cu cât era disproporționată, așa cum o prezintă Constantin Garoflid în 1907. „Privită în mod absolut – susține autorul –, întinderea micii proprietăți ar părea satisfăcătoare, pentru mulți aceasta este neîndoios. Raportul ei față de celelalte forme de proprietate încă s-ar părea favorabil, cu toate că această proprietate (până la 10 ha) ocupă 40% din suprafața agricolă a țării nu-i tocmai normal. Când însă se vede numărul celor ce o stăpânesc, această părere devine evidentă. Media statistică a întinderii micii proprietăți a fost în momentul reglementării ei prin diferitele legi, de 4,06 ha de fiecare proprietar. Recensământul de la 1896 o găsește redusă la 3,4 ha iar în 1905 aceasta nu-i decât de 3,2 ha fără a socoti copărtașii acestei proprietăți care reduc, în realitate, mult această medie statistică. Astfel că, deși proprietatea țărănească cuprinde 40% din suprafața agricolă, mulțimea proprietarilor care o stăpânesc fac ca aceasta să fie fărâmițată”²⁴. Includem acestui tablou problematic descris de Constantin Garoflid argumentele pe care le aduce Eleodor Focșeneanu în ceea ce privește mult așteptata reformă agrară promisă de rege. E. Focșeneanu adaugă faptul că: „aparitia unei puternice economii țărănești, ca urmare a Reformei Agrare și dezvoltarea pe plan industrial a țării, trebuiau reflectate în textul Constituției prin reglementarea noilor raporturi sociale create. Într-un cuvânt, noua situație socială, economică și politică a țării impunea un nou pact fundamental”²⁵.

Conținutul Constituției din 1923 includea 138 de articole, comparativ cu cea din 1866 – care avea 128 de articole (afară de titlul VIII, dispozițiuni tranzitorii și suplimentare, ce cuprindea 5 articole). Au fost înlocuite sau modificate integral 20 de articole, fiind incluse 7 articole noi; de asemenea, au fost reformulate sau au primit adaosuri 25 de articole, în timp ce 76 de articole ale vechii Constituții (de la 1866) au rămas neschimbate.

Din câte putem observa nu este vorba de un text constitutional complet nou, dominat de o filosofie a epocii și o adaptare la realitățile în care se afla societatea românească în acea epocă critică. Dealtfel Eleodor Focșeneanu subliniază acest aspect care a fost mai puțin discutat în spațiul public. Autorul susține că: „din punct de vedere cantitativ, revizuirea poate părea totuși importantă, dar, dacă analizăm conținutul textelor amendate, aceasta (revizuirea) apare mai puțin radicală, mai mult o adaptare la noua situație politică, economică și socială dar și o perfecționare a redactării textelor din punct de vedere literar și al tehnicii legislative”²⁶.

²⁴ Constantin Garoflid, Mihai Lazăr, *Viața rurală românească în prima jumătate a secolului XX. Studii alese de economie agrară*, ed. îngrijită de Ion Păun Otiman, București, Edit. Academiei Române, Timișoara, Edit. Art Press, 2018, p.11.

²⁵ Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, p. 74.

²⁶ *Ibidem*, p. 81.

În contextul prezentat mai sus trebuie punctate câteva particularități pe care le considerăm relevante în contextul conturării textului Constituției din 1923 și legile care au completat pactul fundamental. Referindu-se la importanța alcătuirii constituționale doi autori au surprins elementele de unificare și creare a cadrului juridic care „a condus la înfăptuirea unui sistem politic instituțional lărgit care s-a putut manifesta intens atât timp cât Constituția a fost în vigoare;

- a oferit un cadru unitar vieții sociale și cultural științifice;
- a impulsionat decisiv procesul închegării unității administrative și juridice și, nu în ultimul rând,
- a întărit ideea de unitate românească adâncind deopotrivă afirmarea cu mai multă forță a conștiinței naționale. Dincolo de aceste importante deschideri realizate ca efect al acțiunii prevederilor constituționale și a legilor în completare, Constituția din 1923 are și meritul de a fi creat condițiile juridice legale și moderne menite să asigure dezvoltarea României întregite prin armonizarea caracterului său de stat național unitar și indivizibil cu recunoașterea și garantarea drepturilor tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate. Același principiu îl regăsim reafirmat și dezvoltat în legi ulterioare în completarea Constituției, cum au fost Legea învățământului primar și normal al statului din 1924²⁷.

În procesul de integrare a minorităților au fost reglementate și prevederile de uniformizare a sistemului de educație, dat fiind faptul că sistemele educaționale ale provinciilor integrate erau diferite și aveau particularități importante. Constituția din 1923 a inclus prevederi care au permis adoptarea unor legi care conțineau importante reglementări cu privire la nivelul sistemului de învățământ. Ca efect direct al prevederilor constituționale va fi adoptată o serie de legi și ordonanțe publicate între anii 1923-1924, de către Ministrul Instrucțiunii Publice, Constantin Angelescu. Nici una dintre școlile confesionale existente nu mai putea funcționa fără o autorizație ministerială. Programa acestora cuprindea un număr minim obligatoriu de discipline predate în școlile de stat. Examenele de la finalul fiecărui an trebuiau susținute în fața unei comisii numite de inspectorul regiunii, în limba română pentru disciplinele predate în această limbă și în limba minorităților naționale pentru disciplinele minorităților naționale.

Corpul didactic trebuia să depună jurământul de credință față de rege, să fi promovat un examen la limba română, istoria și geografia României și drept constituțional românesc, precum și să fi făcut dovada cetățeniei române. Adoptarea, în 1924, a legii pentru învățământul primar public, în ciuda

---

²⁷ Florian Tănăsescu, Nicolae Tănăsescu, *op. cit.*, p. 56.

numeroaselor nemulțumiri ale minorităților naționale, impunea din nou numeroase dispoziții restrictive.

Repartizarea elevilor între școlile publice românești și școlile minoritare nu era deloc ușor de îndeplinit. Articolul 8 specifica: „cetățenii de origine română ce și-au pierdut limba maternă sunt obligați să-și instruiască copiii într-o școală publică sau particulară având româna ca limbă de predare”²⁸. Prin legea învățământului particular din decembrie 1925, minoritățile naționale puteau să-și construiască școli proprii, cu aprobarea Ministrului Instrucțiunii Publice. Se preciza că limba de predare rămânea la aprecierea finanțatorilor școlilor respective, cu mențiunea că: „limba română, istoria României și geografia României se vor preda în limba română”²⁹. Prevederi similare va avea și legea pentru învățământul secundar din anul 1928, care va preciza că acest tip de învățământ se va putea desfășura atât în școlile de stat (școli publice), cât și în școlile sau institutele particulare autorizate de către stat.

Pentru școlile secundare publice, în care minoritățile vor avea o pondere ridicată, se prevedea în programa de învățământ posibilitatea alegerii ca obiect facultativ de studiu limba minoritară respectivă. În scopul integrării și în sprijinul minorităților naționale, se mai specifica și înființarea pe lângă liceele de stat, a unor secții cu limba de predare a minorității. Cu toate acestea limba română, geografia României, istoria României sau instrucțiunea civică erau predate în limba română³⁰.

Învățământul public – conform articolul 10 –, în școlile primare, acolo unde ponderea minorităților atinge cote mari, se va putea face în limba acestora. Comunitățile săsești și secuiești din Transilvania se vor bucura de autonomie locală, în domeniul religios și educațional, potrivit articolului 11 din lege³¹. Respectarea acestor drepturi și garanții va fi atent supravegheată de Societatea Națiunilor, iar modificarea lor se putea face doar cu aprobarea majorității Consiliului Societății Națiunilor³², potrivit articolului 12 din Tratatul Minorităților. Alte domenii vor cunoaște reglementări pe măsura importanței lor în procesul de integrare a minorităților în „corpul social românesc”. Printre aceste domenii putem aminti cultele și regimul confesional

²⁸ Carol Iancu, *op. cit.*, p. 109.

²⁹ Ioan Scurtu, Ioan Dordea, *Minoritățile naționale din România (1925–1931). Documente*, București, Arhivele Naționale ale României, 1996, p. 8.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Roger Brubaker, Margit Feischmidt, Jon Fox, Liana Grancea, *Politică naționalistă și etnicitate cotidiană într-un oraș transilvănean*, Cluj-Napoca, București, Edit. Institutului Pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale și Edit. Kriterion, 2000, p. 290.

³² Ioan Scurtu, Ioan Dordea, *op. cit.*, p. 473.

al acestora sau administrația publică locală în care minoritățile erau implicate. Legea pentru regimul general al Cultelor va fi adoptată în aprilie 1928. Aceasta va garanta tuturor cultelor o egală libertate și protecție, atâta timp cât exercițiul acestora nu va prejudicia ordinea publică, bunele moravuri sau legile statului. „Nici un cult nu va putea avea relație de dependență față de o autoritate sau organizație bisericească din străinătate, în afară de cele impuse de principiile lui dogmatice și juridico-canonice, excepție făcând cultul catolic, singurul în țară cu o asemenea dependență”³³.

Reforma agrară din 1921 și garantarea noilor realități de către Constituția din 1923

România sfârșitului de secol XIX și începutul secolului XX se afla într-o fază de tranziție politică și socială și înregistra o creștere demografică semnificativă cu preponderență în lumea rurală. Creșterea demografică a modificat structura socială și a centralizat-o datorită cererii mari de terenuri agricole iar procesul de decizie politică era concentrat în mâinile elitei de mari proprietari funciari și ale birocrăției statului.

Prin urmare se impunea un proiect substanțial și coerent de reforme politice, sociale și economice. Pământul arabil era principala sursă a dezvoltării satului românesc la începutul secolului XX. După unirea cu Transilvania, Bucovina și Basarabia, Regatul României a trebuit să acționeze în foarte multe direcții. În primul rând, noile teritorii trebuiau să fie integrate administrativ în „România Mare”. Integrarea administrativă a acestor noi teritorii s-a tradus și prin aplicarea reformei agrare în aceste provincii. Din aceste motive vom aborda și chestiunea introducerii reformelor prin perspectiva reglementărilor constituționale adoptate în martie 1923.

Acest aspect reiese și din prevederile Constituției din 1923 care consacră aproape 70 de articole problemei agrare din cadrul Regatului României³⁴. Constituția din 1923 a fundamentat noua ordine juridico-politică în urma aplicării obligațiilor pe care România și le-a asumat în cadrul sistemului de

---

³³ *Ibidem*.

³⁴ Au fost introduse în Constituție un număr de 18 articole din legea pentru reforma agrară din Muntenia, 19 articole din legea pentru reforma agrară din Basarabia, 19 articole din legea pentru reforma agrară din Transilvania și 13 articole din legea pentru reforma agrară din Bucovina, cu prevederea că aceste reglementări puteau fi modificate doar cu respectarea condițiilor pentru revizuirea Constituției. Putem observa importanța extraordinară pe care legiuitorul a acordat-o legilor de reformă agrară, aspect care plasează aceste reforme într-o prioritate de nivel zero în epocă: Mihai A. Dumitrescu *Economie politică, drept constituțional și administrativ*, ed. a V-a, București, Edit. Librăriei Universale, Alcalay&Co, 1929, p. 375.

tratate de la Paris–Versailles în anii 1919-1920, precum și realitățile social-economice din epocă³⁵. Garoflid constată că media statistică agrară, căreia îi face o analiză amplă, este formată din extreme. De o parte se află cei cu mai puțin de 5 ha, care formează 31,68% din numărul micilor proprietari iar, de cealaltă parte, se află cei cu peste 5 ha, care formează numai 19,15% din numărul lor.

Au fost luate în calcul la redactarea constituției din 1923 și realitățile agrare din provinciile unite cu România în 1918, pentru a se uniformiza legislația în materia fondului funciar care viza agricultura românească. Analizii economici și sociali ai epocii au consemnat o relație directă între productivitatea scăzută și metodele rudimentare de exploatare a pământului. Cercetătorul Dumitru Șandru, citându-l pe Constantin Garoflid, susține că productivitatea scăzută a pământului se datora practicilor rudimentare de la sfârșitul secolului al XIX-lea care continuau să existe și după reforma din 1921³⁶. Primul pas către reformă a fost făcut în România în 1917, când a fost emis un decret care stipula obligativitatea țăranilor de a lucra pământurile și datoria proprietarilor de a le cultiva³⁷. În anul 1918, reformele propriu-zise au fost inițiate de guvernul Brătianu printr-un decret lege în 15 decembrie 1918.

Această lege expropria toate domeniile (unice) private de peste 500 de hectare și toate pământurile deținute de instituții publice³⁸. Marii proprietari erau astfel protejați, deoarece puteau să păstreze toate proprietățile care nu depășeau în parte 500 de hectare, ceea ce însemna de fapt că puteau să păstreze marea parte a pământului. Legile de reformă agrară de la începutul anilor '20 au fundamentat cea mai mare reformă de ordin social și de împrumut din Europa. Imediat după încheierea războiului, în decembrie 1918, guvernul condus de Ion I.C. Brătianu a emis două decrete-lege prin care era permisă exproprierea domeniilor Coroanei Regale, Casei Rurale, proprietățile supușilor străini și cele ale proprietarilor pământeni care nu se aflau în Regat încasând doar uzufructul pământului. Guvernul a reglementat exproprierea pe fiecare proprietate în parte și a rezolvat litigiile legate de expropriere. Din cauza diferențelor de organizare socială între diferite provincii ale României au fost promulgate mai multe legi pentru realizarea reformei agrare. Decretele emise de către guvernul Brătianu în decembrie 1918 vor constitui baza legilor care

³⁵ Gheorghe Calcan, *op. cit.*, p. 17–31.

³⁶ Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, p. 325.

³⁷ *Ibidem*, p. 121.

³⁸ Keith Hichins, *România 1866–1947*, traducere de George Potra și Delia Răzdolescu, București, Edit. Humanitas, 2003, p. 386.

reglementau împrăștierea. După ce se aduc îmbunătățiri și completări formei inițiale legile sunt promulgate de regele Ferdinand după cum urmează: la 13 martie 1920 legea agrară pentru Basarabia; la 17 iulie 1921 legea agrară care prevedea împrăștierea în Moldova, Muntenia și Oltenia iar la 30 iulie 1921 au fost reglementate reformele agrare pentru Transilvania și Bucovina, Banat, Crișana și Maramureș. Dobrogea reprezintă un caz special din perspectiva patrimoniului funciar.

În aplicarea acestor reforme s-au pronunțat și colaboratorii școlii gustiene, amintindu-l în acest sens pe Gheorghe Ionescu-Șișești care publică un amplu studiu referitor la reformele agrare³⁹.

Reglementările în materie funciară erau extinse și în Basarabia (odată cu procesul de unire realizat după 1918), fiind promulgate în 1920, moment în care au început reformele⁴⁰. Trebuiau rezolvate problemele agrare din patru sisteme funciare diferite și trebuiau uniformizate într-o singură practică agrară la nivelul întregii României. Experiența războaielor țărănești din 1888 și 1907 au „convins” decidenții politici că situația trebuia rezolvată urgent prin transferul suprafețelor de pământ către țărănime de la marii latifundiați.

La începutul secolului XX un număr de aproximativ 4.000 de latifundiați aveau să dețină 4.500.000 de ha de pământ la nivelul întregii țări, unii dintre aceștia dețineau moșii de câte 5000 de ha, în condițiile în care sute de mii de țărani nu dețineau niciun fel de proprietate⁴¹. Rezultă de aici că statul are obligația de a servi, ocroti și apăra valorile culturale, sociale și economice ale națiunii. În scopul promulgării reformelor agrare în 1917 a fost modificată Constituția din 1866 pentru a introduce prevederile care reglementau „exproprierea pentru cauză de utilitate națională” a terenurilor cultivabile pentru împărțirea acestora țăranilor cultivatori de pământ⁴². Legea agrară din 1921 era compusă din două părți⁴³: prima viza exproprierea și a doua parte reglementa împrăștierea: cine urma să fie beneficiar și în ce condiții⁴⁴. Progresul era lent și țărănimea a rămas un segment social neproductiv,

---

³⁹ Gheorghe Ionescu-Șișești, *Reforma agrară în diferite ținuturi ale României*, „Arhiva Pentru Știința și Reforma Socială”, an II, nr. 4/1920, p. 735–745.

⁴⁰ Ștefan Gheorghe Ciulei, *Organizarea și rentabilizarea gospodăriilor agricole din Dobrogea și Basarabia*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului – Imprimeria Națională, 1938, p. 12–17.

⁴¹ Mihai A. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 372.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ În partea întâi era reglementată exproprierea și se preciza cum vor fi luate terenurile în cauză, indicându-se proprietarii particulari care aveau mai mult de 100 de hectare de pământ. Partea a doua se ocupa de împrăștiere: *Ibidem*, p. 373.

⁴⁴ Beneficiari de lege mobilizației în primul război mondial 1916-1919, mobilizații în Campania din 1913, vădulele de război, agricultorii mici lipsiți total de pământ: *Ibidem*.

ineficient și incapabil să devină un actor economic viabil⁴⁵. Astfel împroprietăriții satelor de șes unde pământul a fost vândut mai intens au pierdut între 3 și 40% din suprafețele împroprietărite iar țărani din satele de deal au vândut între 20 și 35% din pământul pe care îl aveau în folosință. Sătenii care nu au fost împroprietăriți au înstrăinat doar între 0,3 și 14% din pământ în satele de șes și între 1 și 13% în satele de deal⁴⁶.

În concluziile unei lucrări⁴⁷ despre spațiul rural românesc, Henri H. Stahl susținea că „forma caracteristică de viață a poporului românesc este aceea a satului”⁴⁸. Concluzia lui Stahl este aceea că deși satul românesc are cea mai importantă structură socială a națiunii, „nimic din duhul lui nu străbate în curentele de opinie publică”⁴⁹. În acest spațiu, al ruralului românesc, stabilitatea economică era precară, deoarece puținul pământ pe care îl aveau țărani era exploatat prost și cu insuficiente resurse. După aplicarea reformei agrare din 1921, suprafața cultivabilă s-a extins în detrimentul fânețelor și pășunilor de la 38% din totalul pământului în 1921-1925 la 47,2% în 1937⁵⁰. Acest proces a fost motivat de faptul că exista un excedent de populație cu o creștere demografică continuă. Țărani trebuiau să facă plăți compensatorii foștilor proprietari. Această reformă moderată a fost întreprinsă mai degrabă pentru a evita o revoltă țărănească și nu a afectat dramatic statutul marilor latifundiari. Lucrurile s-au schimbat odată cu căderea guvernului Brătianu, în urma demisiei acestuia din septembrie 1919. Puterea a trecut în mâinile Blocului Parlamentar și noul ministru al agriculturii a fost numit Ion Mihalache, conducătorul nou-apărutului Partid Țărănesc⁵¹. Mihalache susținea că România trebuia să rămână integrată în sistemul comercial mondial și să încurajeze mișcările colectiviste și dezvoltarea industrială ca fiind benefice pentru bunăstarea țărănimii⁵².

Proiectul său politic și de reformă ar fi expropriat toate domeniile de peste 100 de ha, luând în calcul suprafața totală a proprietăților aflate în posesia unei singure persoane. Singura excepție o constituiau fermele cu

---

⁴⁵ Anton Golopenția, *Cercetarea satului în România*, în vol. *Opere complete*, traducere din limba maghiară de Irina Marmor Rostas, vol. I, *Sociologie*, București Edit. Enciclopedică, 2002. p. 119–121.

⁴⁶ Dimitrie Gusti, *Starea de azi a satului românesc. Întâiele concluzii ale cercetărilor întreprinse în 1938 de echipele regale studențești*, „Sociologie românească”, an III, nr. 10–12, 1938, octombrie–decembrie, p. 433.

⁴⁷ H.H. Stahl, *Istoria socială a satului românesc*, București, Edit. Paideia, 2002, p. 137.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 138.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Dumitru Șandru, *op. cit.*, p. 301.

⁵¹ Keith Hichins, *op. cit.*, p. 386.

⁵² R.J. Crampton, *Eastern Europe in the Twentieth Century and After*, London, Routledge, 1997, p. 109.

suprafețe de 250-300 de ha⁵³. Acest proiect politico-funciar era radical, comparativ cu legea lui Brătianu și nu a putut fi acceptat de parlament, fapt care a condus la căderea guvernului. Noul guvern condus de mareșalul Alexandru Averescu, având pe Constantin Garofild⁵⁴ în calitate de ministru al agriculturii, a reușit o reformă similară cu cea al lui Ion I.C. Brătianu dar mai avantajoasă pentru țărani, deoarece se ținea cont de configurația pământurilor și de nevoile individuale ale țăranilor⁵⁵.

Proiectele politice cu privire la împrăștierea care au avut loc în Transilvania au fost adoptate cu măsuri similare, dar în Basarabia, în momentul unificării, o mare parte a marilor domenii fuseseră deja expropriate⁵⁶. Reformele din 1918-1921 au schimbat vechea situație cu privire la proprietate la nivelul întregii țări, dar nu într-un mod radical; presiunea exercitată de eventualitatea unei noi revolte asemănătoare celei din 1907 fusese eliminată, dar transformarea reală a societății rurale înapoiate nu s-a produs după împrăștierea țăranilor așa cum se așteptau politicienii. Astfel societatea românească nu s-a modernizat atât de rapid și efectele pe termen lung ale reformei au fost minimalizate. Reforma și exproprierea au generat cheltuieli de peste 60 milioane de lei până în 1923⁵⁷ (la valoarea din 1922-1923). Conform unui studiu realizat de echipe studențești în anul 1938, asupra a 58 de sate de pe teritoriul întregii țări, cele 11.959 de gospodării analizate posedau 50.948 ha, adică, în medie, 4,26 ha pe cap de familie⁵⁸. Potrivit recensământului din 1930, media era de 3,7 ha/gospodărie⁵⁹. Fenomenul migrației temporare sau definitive a fost cercetat și în cadrul anchetelor de teren din vara anului 1938, unde putem observa că exista un surplus de forță de muncă în agricultură⁶⁰. Prin urmare se realizau două reforme importante: a) desființau monopolul și influența politică a marilor proprietari de pământ; b)

---

⁵³ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 386–387.

⁵⁴ Constantin Garofild, *Chestia agrară în România*, București, 1920, p. 5–23.

⁵⁵ Keith Hichins, *op. cit.*, p. 387.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 389.

⁵⁷ Vintilă Brătianu, *Marele expozeu al d-lui Vintilă Brătianu, ministrul de finanțe, rostit în ședințele adunării deputaților dela 1 și 2 februarie 1923*, București, Imprimeriile „Independența”, 1923, p. 9.

⁵⁸ Anton Golopenția, D.C. Georgescu, *60 de sate românești*, vol. I. *Populația*, București, Biblioteca de sociologie, etică și politică, Institutul de Științe Sociale al României, 1941, p. 7; *Ancheta sociologică coordonată de cei doi autori a cartografiat cele 60 de sate românești cercetând compoziția etnică, starea de sănătate, condițiile de viață și cele economice, sporul demografic și alte aspecte prezente în viața comunităților*.

⁵⁹ *Ibidem*, vol. II. *Situația economică*, București, Biblioteca de sociologie, etică și politică, Institutul de Științe Sociale al României, 1941, p. 205–225, în special tabelele cuprinse în aceste pagini cu statistici amănunțite despre situația economică.

⁶⁰ Dimitrie Gusti, *op. cit.*, p. 430–451.

creau țărănimii iluzia că se realizase o importantă reformă socială prin intermediul împrumutării. Prin comparație, în spațiul românesc, tendința era către comasarea proprietăților agricole pentru a fi exploatate eficient.

Concluzii

Constituția din 1923 a avut un destin nefericit în istoria politică românească. Un prim moment a fost în 1938, când s-a produs prima lovitură de stat orchestrată de Carol al II-lea prin suspendarea Constituției din 1923. După ce a reprezentat echilibrul timp de cincisprezece ani în viața politico-juridică a României interbelice, constituția a fost suspendată de regele Carol al II-lea și înlocuită de Constituția din 1938, concepută de un avocat obscur pe nume Istrate Micescu. Impunerea Constituției din 1938 a deschis lungul șir al dictaturilor în România. Episodul loviturii de stat din 1938 reprezintă, într-un fel, antecamera regimurilor totalitare românești. Constituția din 1923 a fost repusă în vigoare parțial, cu unele modificări, în perioada 1944-1947, o perioadă văzută de români ca o reîntoarcere la viața politico-democratică⁶¹.

În anul 1947 s-a consumat al doilea moment trist în care Constituția din 1923 a fost înlăturată, în momentul abdicării forțate a regelui Mihai I. Constituția din 1923 a fost înlocuită prin constituțiile abuzive și totalitare din 1948, 1952 și 1965 care au pus bazele regimului comunist timp de 45 de ani. Prin urmare, după abrogarea Constituției din 1923 de către regimul comunist și abdicarea regelui, au fost suspendate drepturile și încălcate grav libertățile individului. Constituțiile comuniste au instaurat abuzuri grave, au pus bazele regimului polițienesc și au „legitimat” toate mecanismele terorii asupra cetățenilor. Constituțiile comuniste au condus la desființarea partidelor politice și la reprimarea brutală a tuturor opozițiilor regimului comunist⁶².

Un alt moment ingrat al Constituției din 1923, într-o anume măsură, s-a petrecut în 1991. Modelul constituției de la 1923 a servit ca sursă juridică de inspirație însă elitele politice ale vremii nu au făcut referire expresă la tradițiile constituționale românești, refuzând, formal, recuperarea trecutului democratic (atât cât a fost el)⁶³. Constituția din 1923 a fost necesară, deoarece realitățile de după 1923 se schimbaseră major în viața politică a României.

Un alt articol publicat recent surprinde aceste realități care au fost introduse de transformările politico-juridice și economice. Autorul acestui articol, Iulian Stănescu, afirma că: „Mai întâi, unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România. În al doilea rând, reforma agrară – un act de

---

⁶¹ Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, p. 101.

⁶² Angela Banciu, *op. cit.*, p. 25.

⁶³ *Ibidem*, p. 26.

dreptate socială pentru țărâtime, promis încă din timpul războiului, când statul român se găsea în fața unei amenințări existențiale, redus la câteva județe din Moldova. În al treilea rând, trecerea la votul universal. Fără renunțarea la votul cenșitar, prevăzut de vechea constituție, reforma agrară ar fi rămas blocată politic de clasa marilor proprietari funciari”⁶⁴.

Constituția din 1923 a creat cadrul legiferărilor necesare pentru dezvoltarea societății românești, precum: legea educației, legea cultelor sau legea electorală. Primul pas în acest sens îl va constitui, așa cum am prezentat anterior, decretul-lege pentru reforma electorală, adoptat în noiembrie 1918, care va introduce votul obligatoriu, direct, egal și secret pentru toți cetățenii majori, indiferent de originea etnică. Ulterior, reforma electorală (alături de cea agrară) va contribui la crearea unei adevărate reforme politice pentru cetățeni. Constituția din 1923, la rândul ei, se va dovedi a fi una dintre cele mai progresiste și democratice din Europa acelei epoci și va crea cadrele de manifestare și integrare socială a minorităților. Aceeași constituție va reglementa pentru toți românii, fără a ține cont de deosebirile de origine etnică, limbă sau religie, libertatea conștiinței, învățământului, presei, libertatea întrunirilor și a dreptului de asociere. Educația publică va fi atent reglementată prin nenumărate legi. Prin legea pentru învățământul privat din decembrie 1925, minoritățile naționale au avut dreptul la școli proprii cu limba de predare stabilită de susținătorii acestora. Singurele precizări în domeniu vizau obligativitatea limbii române, limba oficială a statului național român, geografia și istoria acestuia, care nu puteau fi predate în limbile minorităților naționale. Legea pentru învățământul secundar, din mai 1928, va reglementa acest tip de învățământ în școlile publice precum și în instituțiile de învățământ particulare, în care în conformitate cu programa școlară adoptată de Ministrul Instrucțiunii Publice, printre disciplinele facultative de studiu, un loc important era deținut de studiul limbilor minorităților naționale. De asemenea, s-au înscris în legi particularități pentru libera folosire a limbii și cetățenilor aparținând minorităților care nu cunoșteau limba statului, atât în relațiile lor cu autoritățile cât și în justiție.

---

⁶⁴ Iulian Stănescu, *O Constituție pentru România Modernă*, „Punctul Critic-Trimestrial de diagnoză politică, socială, politică și culturală”, nr. 1–2/(43–44), 2023, p. 83.